

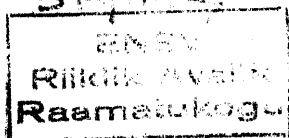
EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VALJAANNE

TOIMEKOND: J. AAVIK, M. J. EISEN, V. GRÜNTHAL, J.
JÖGEWER, A. JÜRGENSTEIN, M. KAMPMANN, A. KITZBERG,
J. LUIGA, W. REIMAN, J. TÕNISSON

ÜHEKSAS AASTAKÄIK

1914

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

Materjalid Eesti kirjakeele ajaloo jaoks.

J. Jõgewer.

II. 1)

Häälikute alalt võiks järgmist nimetada:

1. vokaalid: vana *a* on püsinud raskerõhulise silbi järel ajasõnades *vottama*, *satada* (saata), *tappama*, *moistama* jne. — sõnas *sõmenaja* on *e* teises silbis vist endise *ä* asemel; — *i* on diftongide lõpuosas harilikult veel *e*:ks muutmata: *peiwal*, nom. *pehw*, *taiwas*, *poick*, *kaila*, *aick*, *kaiptusse*, *naine* jne. — Vana *e* on sõnades kolmande, neljande, aga tuleb ka praegune neljanda ette.

2. konsonandid: võiks arvata, et veel Stahli ajal *b*, *d*, *g* häälikud natuke kõvemine kõlasivad, kui praegu. Vähemalt kirjutab Stahl 3. pers. lõpu harilikult *p* tähega: *tullep*, *lehp* (läheb), *sündip*; *d* asemel on tal sõna lõpul harilikult *t*, ühesilbiliste lõpul *dt*: *towotut*, *essimesset* *Wannambat*, *pattunut*, *ollit*, *nemmat*, *kudt* (kui), *needt*, *nühdt*; *g* asemel on harilikult *gk*, aga ka *ck*, viimane nimelt iseäranis ühesilbiliste sõnadelõpul: *õnistegkija*, *agkas*, *aigk* ja *aick*, *errapõlgknut*, *wehgka* (väga); *ninck*. — Komparatiivi lõpul on *b*: *ennamb*, *paramb*, *üllembat*. — *d* ei ole raske silbi järel rõhuta silbist veel kadunud: *õigedusse*, *raskedast*; — imperatiivi lõpul on *t(d)* alal: *sakut* — *saagu*, *tulckut* — *tulgu*; *mincket*, *oppeket*, *Ristket*. — Sõnas „käsi“ on nom. pl. mingisugune konsonant veel alal, mida Stahl *dd* kirjutab: *keddet* *käed*, (aga gen. *kesjedel*); — vana *dn* on *nd* kujul alal: *lind*

1) V. Eesti kirj. 1914. lk. 70.

enne lidn linn, aga veel Hupelil litn, — *a* „selt. r.“ (haruldane, Tallinna murdes); sõnas „tundma“ on *n* reeglikorraliselt *s*:i ees kadunud: tuhsit ja tusit, tusimme; — sõnast „armas“ on genitiv reeglikorraselt arma, mitte „armsa“, armat, aga ka armsast; — sõnas rahu on vana *hv* veel püsinud: Rahwo; „auu“ ja „nõu“ on auw, nouw, part. auwo, nouwo; — kaasaütlev on kaht sõna abil sünnitatud; „ep mitte kulda ehk Hõbbeda kaht, erranis omma põha kalli werre kaht, se kaht, hehle kaht; — faktivis leidub *ks* asemel *ts*, nagu seda praegugi Tallinna maal ette tuleb: puchtast — puhtaks; genitivi *n* leidub paiguti veel: semperrast harilikult; — 3 pers. pl. sõnast, „olema“ — ommat; siis ka hirmsaste, roch-keste ehk rochkest, armsast, kaunisti.

* * *

Aastal 1660 ilmus Tallinnas Heinrich Goesekeeni poolt Manuductio ad Linguam Oesthonicam Anföhrung zur Öhstnischen Sprache: 36 lk. mitmesuguseid Saksa ja Ladina keelseid sissejuhatusi, lk. 1—84 Eesti keele grammatika, lk. 85—496 Saksa-Eesti sõnaraamat. Enne kui grammatikat ligemalt tähele paneme, vaatame, missuguse otsuse annab tema kohta Wiedemann.

„Peale oma eelkäija Stahli grammatika, kirjutab Wiedemann, tarvitab Goesekeeni ka Gutslaffi Tartu murde grammatikat, oli ka ise hulk aastaid kõik kogunud, mis tal eestlastega läbi käies tuttavaks oli saanud, ja tema töö pidi esite palju suurem saama, aga tarviliste kirjastuse kulude puudus sundis teda tööd lühendama ja viimast osa hoopis välja jätma. Aga ka nõnda on ta siiski mõnda pidi palju sisurikkam, kui Stahli töö; iseäranis tähtis on nimelt selle aja ja olude kohta kaunis suur Saksa-Eesti sõnaraamat. Selles, mis Goesekeeni Eesti sõnade kirjutamise kohta õpetab, on küll palju vastuoksa ja valeste arusaadud, osalt on ta ka valeste tähele pannud, aga tema hea tahtmise juures ei või kahelda ja mõneski tükis on ta Stahli vigasid tõesti parandanud. Ka sõnatüve nõrgendamist (Mutation) on ta juba märganud, ei ole igatahes aga sellest mitte aru saanud. Kerged ja rasked sõnakujud ei ilmu mitte sõnade deklinaerimisega kindlas ühenduses, vaid ta arvab, et vormid, nagu hao, vaa, koa, loa, vormide hagu, vaga, koda, luba kõrval sellel põhjal tekkinud, et eestlane vokaalisid armastavat. Ta deklinaerib

küll lecht lehhest, meggi mehjest, kessi kehjest, jalg jallast, aick aiast, seal kõrval aga ka jögge jöggest, tössitössist, merri merrist. Infinitiivust või praegust partitiivust, mille Stahl täitsa surnuks oli vaikinud, tunneb Goeseken, kuid imelisel kombel peab ta ainsusi mehst, naist, last, englikest, vainlast, mida ta näituseks toob, paljusteks. Nii Wiedemann.

Grammatika langeb 4 peaosasse: I. Von der Orthographia (lk 1—12); II. von der Prosodia (lk. 12—13); III. von der Etymologia (lk. 13—55); IV. Vom Syntaxi (lk. 55—75). Lõpul on appendices, lisad (lk. 76—84).

Mis Goesekeni õigekirjutuse kohta käib, siis on vokaalidest muidugi õ tundmata. Selle asemel tarvitab Goeseken ö: Pörmux (lk. 4), Mööck e. Möeck (6) ehk o: oppeb (2), Oë (6, öe). — ä on nimetatud (lk. 5), ei leidu aga näitustes, vaid selle asemel alati e: Meggi, Weggiw (3), Lehn (4), keima, key, Medda, meddama, mes, messama (mägi, wägew, lähen, käima, käi, mäda, mädama, mäss, mässama), Ehs, ehstama (lk. 17, äes, äestama), pehw, peewatama, Sehduş, sehdm a (lk. 19, päev, päevatama, seadus, seadma). — Pikki vokaalisid soovitab Goeseken küll kahe tähega kirjutada, nõnda siis Maa, Tee, Sijl (lk. 3), raamat (lk. 27), keelest (lk. 27, vrd. ka lk. 5), kuid tarvitab ise endist viisi alatasa pika vokaali tähenduseks h- tähte, näit. hōhlus (õelus), Nohrus (lk. 15, noorus), Uhhendus, uhs (lk. 16, uuendus, uus), Wōhrus, vōhras (lk. 16, võõrus, võõras) jne. — Pikk ii on enamiste ij: Sijl (lk. 3, siil). Rijdo (lk. 19, riid), aga vihhe (lk. 13, viie). — Lühikese vokaali tähendamiseks kirjutatakse järgnev konsonant kahekordselt: Tubba, Kibbe (lk. 1), Tüttar, Haggan, Waggo, Sugga (lk. 2), innimmenne (12) jne.

Konsonantide pikkust ei tähendata, ainult b, d, g ja p, t, k kästakse lahus hoida (lk. 1—2), aga g kõrval lubab Goeseken ka ck tarvitada, näit. Maggan e. Mackan (lk. 2), Meggi e. Mecki (mägi), Jöggi e. Jöcki (lk. 3). Mõnes sõnas pidavat ainult ck kirjutama, näit. Poick (mitte Poig); b, d, g ega c ei tohtivat sõnade algusel seista; sjasõnade ainuse 3. p. lõpus pidavat b kirjutama, mitte p, nagu varem pruuk oli: armastab, oppeb, luggeb, lah b (saab), mitte armastap jne (lk. 2). — q tähte ei olevat Eesti keeles vaja, niisama ka f tähte mitte. Viimase asemel tulevat Eesti keeles sõna

algusel p ehk w tarvitada: Pritz, Wigi pu, sõna lõpul w: weggiw, mitte weggiff, sõna keskel ww ehk hh, aga ka hw: Ehherdama, e. Ewwerdama (ähvardama), Rawwas ehk Rahwas. Aga Saksa keele sõnades tarvitavat mõned sõna keskel p kõrval ka f: Offer ehk Opper (ohwer, lk. 3). — x tähte loeb Goeseken väga kasulikuks, nimelt sõnade lõppudes: Põrmux, Muldax, Tuhhax. Muidu olevat Eesti keeles needsamad konsonandid olemas, mis Saksakeeleski. — h võivat sõna algusel seista ehk kaduda: Halw ehk alw (lk. 4).

Goeseken tunneb astevaheldust, kuid väga tihti ei mõista ta teda tarvitada. Mõned näitused: Jahhux e. jawwux, Meehex e. meex (lk. 4, meheks), Tuhhax, aga selle kõrval Muldax (lk. 5), Rindus (lk. 14, rinnus), pühckma ehk pühhima (lk. 19, pühkima) jne.

Lugemata on Goesekeni keelevead, osalt valesti kuulisest tekkinud, väga tihti aga ka sellest õnnetumast arvamisest, mille ta Stahlilt pärandanud, et rahvas ise keelt valeste kõneleb ja tema paremine teadvat, kudas Eesti keelt pidavat kõnelema (vrđl. lk. 55)¹⁾. Goesekeni keelevigadest siin mõned näitused. lk. 1: noppe (nobe), Lippe (libe), lk. 2: Tödder (teder), Tötter (totter), lk. 3 weggiw (Wägev), lk. 4: Veeha (viha), leeha (liha), lk. 5. Öhe e. öhhe (ühe), lk. 14: Leehanik (lihunik), lk. 16: pohhas (puhas), lk. 27: Ackn (aken), Lehaw (lihav); niisama Leem (lehm, lk. 4), Meehex e. Meex (meheks, lk. 4), vihhe sharnane (viie sarnane lk. 13), purretzama (purjetama, lk. 19), Muidugi ei ole siin kaugeltki mitte tahetud kõiki vigaseid sõnu üles lugeda. Iseäranis hädas on Goeseken sõnade lõpu-

1) Huvitav on tähele panna, et see Stahl arvamine veel praegu ja just sündinud eestlaste eneste poolt leakskitmist ja järeletegemist leiab. Vrđl. muu seas: Joh. Aavik, Keele kaunima kõlavuse poole, lk. 27—28: „Keelt võib nii mõneski tükis „kunstlikult“ palnuta. Seda peabki tegema, kui keele kasu seda nõuab... Keelt on inimesed iseteadmata loonud, miks ei tohiks nad seda tööd ka teadlikumalt jätkata?“ — Sellesama kirjaniku: Kas uuendada või mitte? iseäranis lk. 17-20, kus seletada püütakse, et Eesti keel juba „Eesti iseselsvuse kadumise ajal (umb. 1200) vigaseks hakanud muutuma, nõnda et „nüüdsel ajal vaevalt veel mõnes kaugemas kolgas vanu inimesi leidub, kelle keel sellest (diglottide, kahekeeliste keele) mõjust puhas oleks.“ — Sellesama kirjaniku: „Eesti rahvusliku suurteose keel: lk. 11: „Nähtus („vaese mehele, vaese meheta, vaese meheni“) on rahvakeelest pärit ja ta on siial mingsuguse keele lohkuse ja mõnususe tõttu tekkinud.“ See ei olevat õige. Seletustest järgneb: pidavat olema: vaesele mehele, vaeseta (!) meheta, vaeseni (!) meheni, — keelelised metsikused, mida Stahl hea meelega omaks tun-

vokaalidega. Ta jätab nad välja sealt, kus nad peaksivad seisma: Julgk (lk. 15, julge), Palw (lk. 19. palve); ta kirjutab vokaalid sõna lõpule, kus need praegu puuduvad; seal juures segab ta need alatihti ära ja kirjutab sõnade lõpule niisugusid vokaalisid, mis seal igatahes kunagi seista ei võinud. Võiks arvata, et vokaal, mis sõna lõpult praegu täitsa kadunud, Goesekeni ajal veel kuulda oli kuid õige tumedalt, nõnda et Goeseken oma välja- maalase harjumata kõrvaga neist jagu ei saanud. Nii on praegu kadunud vokaalid õigesti kirjutatud sõnades nagu: Tecki (tekk, lk. 1), Sucka (sukk, lk. 2), kaivo (kaev, lk. 17), nijti (niit, lk. 18), Rijdo (riid lk. 19), valesti aga sõnades nagu: Tuppa (tupp: tupe, lk. 1), Roppe (ropp: ropu, lk. 2), wacko (vakk: vaka ja vaku, lk. 2), istme (iste, 17), kaale (kaal: kaalu, 17), kasti (kaste 17), Leino (lein: leina, 18), Püchkit (pühked, 19), Siddo (side, 19), tugge (tugi 20), unne (uni, 20) jne. Kudas Goeseken seda, mis ta rahva suust õigesti kuulnud, oma pead parandab, sellest paar näitust. Õigete kuuldud lause „mind is olli (-ole) koddo mitte“ parandab Goeseken: „minna is ollin“ jne.; „sind saab minna“ parandab Goeseken: „sinna (sina) saht minna“ (lk. 56); „En tahha“, „ewat werrise“ pidavat olema: „en tahhan“, „ep werrise-wat“ (lk. 70) jne. Viimase näituse puhul tunnistab aga Goeseken ise, et Coniunctio negativa en ja eb mõni kord (!) ajasõna lõpu ära heidavad. —

Goesekeni vigade hulka lugeda tuleb ka tema imeline arvamine, et meestesugu tähendatavat Eesti keeles lõpuga -inne, naistesugu lõpuga -ick. Nõnda pidawat So h - malinne (sõõmaline) tähendama lohma mees, Soh-

nistaks. Sealsamas lk. 16: „Kuid (!) neid vääranalooogia vorme („kasvamaies“, kandejaks“) küll ka tõesti rahva enese suust saadud lau- ludes esineb, siis ei ole nad seeläbi mitte vähem väärad.“ — Sealsamas lk. 20 21: „Ja päälegi on mele vana rahvaluule, mis vormisse ja keelesse puutub, fataalselt puudulik ja vigane. — See on lühidalt kokku võttes: Elav rahvakeel ei kõlba Eesti keele aluseks: ta on vigane. Rumalad ja laisad talupojad ei viitsi teda õigesti kõnelda, ütles Stahl. Inimesed on keele iseteadmata loonud (õige!), rahvas kõneleb lohakalt, rahvalaulude keel on fataalselt puudulik ja vigane; juba 800 aasta eest on Eesti rahva keel õigelt teelt ära eksinud, nõnda ütlevad meie praegused noored keeleteadlased. Kunstlikult painutada, teadlikumalt jätkata tuleb teda, ütles juba Stahl, ja löi oma raamatutes keele, mis meile praegu hirmuhigi otsa peale ajab. „Rumal rahvas“ ei hooli aga nende „tarkade meeste“ painutamistest ja jätkamistest põr- mugugi, vaid kõneleb oma Eesti keelt edasi, küll „iseteadmatalt,“ selle eest aga puhtalt ja selgelt. Ei ole ka arvata, et rahvas tulevikuski oma keele painutajatele ja jätkajatele ohverdaks.

malick aga fohma naine (lk. 25). Niisama olevat vennalinne — venna mees, vennalick — venna naine (lk. 31).

Huvitavamad kui Goesekeni keele vead, on muidugi vanad keelekujud, mis temal leiduvad. Osalt on need ainult murdelised. Näit.

Praeguse ae asemel seisab vana ai: Kaijl (kael, lk. 14), kaihlus (kaelus, 14), waine (vaene), waisus (vaesus 16), kaiwama (kaevama), kaiwo (kaev, 17), naine (18).

oe asemel vana oi: Poick (poeg, 2), koiir, imelikul viisil aga ka kojar, koier (koer, lk. 6), Louw-koiir (lõukoer 12), koguni Soij (soe, 6).

õõ ja õe ehk õi seisavad kõrvuti: Mõöck ja Mõeck, Rööm, Rõem ja Rõim, sõna „õde“ asemel seisab omastav Oe, kuna sõna õõ asemel õe (lk. 6), ehk õh kirjutatud on: Öe die Nacht (lk. 6) ja Öh-hirm (lk. 27).

Ajasõnade 2. silbis on vokaal a enamiste alal, kus ta nüüd puudub: Tappama, (lk. 2), woidama (võidma, 20), mõistama (18), aga ka kadunud: kastma (17), lendma (18); ka niisugustel juhtumistel puudub vokaal tihti, kus ta praegu olemas. Kui meil siin Goesekeni vigadega tegemist ei ole, siis on need murde vormid, nagu sarnaseid murretes praegugi ette tuleb; näit. ehstma (17, äestama, Saaremaal praegugi äästma), jstma (istuma 17), lõõtsuma (lõõtsuma, 18), püchkma e. pühhima (pühkima, 19), puudma (puuduma 19). Pühhima on muidugi Goesekeni viga. Kas pühkma ja puudma kuskil murdes ette tuleb, ei tea ütelda. — Tihti on 2. silbi vokaal valesi kuulnud: julgkama (julgema, 17), kaalima (kaaluma, 17), lüpsima (lüpsma, 18), saddoma (sadama, 19), tungema (tungima 20); sõddama praegune sõdima, 19) võib sellel kujul ka rahva suust pärit olla.

Praeguse kirjakeele i asemel seisab e sõnas Nenna (nina 18), nennama (18).

Silp -hvu on -hu: ks muutumas: Jahwo, jahwutama (jahu, jahvatama, lk. 17), jawwux, (s. o. jahwuks, vrd. f tähe all), aga ka -hu: Jahhux (jahuks, lk. 4).

Kadumisel on d lõpust -dus pika tüvesilbi järelt: Haigkedus, aga ka Haigkus (lk. 14); niisama Julgkedus ja Julgkus, Kangkedus ja kangkus, Kuiwadus, Laiikendus ja Laiskus, Leskedus Unfruchtbarkeit, õigkedus ja õigkus (lk. 15), Ras-

kedus, Rochkedus, Roppedus, Sitkedus ja Sitkus, Terwedus ja Terwus Gesundheit, Terwetus Gruss (16).

Kadunud ehk alal on j sõnas Oa ehk Oja, o ama (lk. 18).

Üksikutest sõnadest olgu veel nimetatud: toovotus ja tootama (töötus, töötama, 20), weix, weddix (weis, 20), woid (wõi 20), auwus, auw (auu 32).

Komparatiivi (võrdlevastme) lõpul on -mb: suhremb, walgemb, heh: parramb (30).

Heidame paar pilku ka Goesekeni etümoloogia peale.

Eesti keeles olevat üksainus deklinatsioon ja järgmised kaasused;

1. Nominativ, millel lõpus konsonant ehk vokaal, paljuses -t.

2. Genitiv. Ainuse lõpp -st, palj. -de: Leibast, keelest, Seltzist, Rohhust, laggest, tullist, neggust, luggust. — Kokkuliidetud sõnades muutub ainult lõpu-osa: wõlga-raamat, gen. wõlga-raamatust. — ch muutub genetivis h: ks: Lecht: Lehhest; — sõnadel lõpuga -be ja -de on gen. kahesugune: Hõbbe: hõbbest ja hõbbedast, Sögge: söggest ja söggedast. — -ne muutub -s: ks: Tulline: tullisest, Innimenne: innimessest. Erandid: Ahne, könne, unne, gen. ahnest, kõnnest, unnest. — Sõnad, millel lõpp i ja konsonant kahekordne, heidavad konsonandi ära: Meggi: mehjest, kessi: kehjest. Erandid: Kassi (kass), tössi, Merri, werri, mis ainult st sõnade otsa lisavad. — o muutub u: ks: Hobbo: hobbust, Sallo: sallust. — Lõpud b, d, g, k, t, s kaovad: kuld; kullast, Jallg: jallast, Siuck: siuwust, Mees: mehest. — ck kaob; Aick: Aiast, Poick: poiast, Kesk: kessust, aga Lesck: lessest ehk lessedast.

3. Dativus, ain. lõpp -l, palj. -lle.

4. Accusativus, ain. heidab gen. lõpu -st ära, aga hoiab gen. vokaali alal, kuid gen. u muutub o: ks: Arm: armust arm o. — Accus. palj. on palj. nom: ga ühe sugune, lõpuga -t; kuid palj. acc. võivat ka lühendatud kujul ilmuda, näit. Meehet e. mehst, naiset e. naist, lapset l. last, Englikesset e. Englikest.

5. Vocativus on alati nominatiiviga üks.

6. Ablativus ain. -st, -lt, palj. niisama -st, -lt, vahet ainuse ja paljuse vahel teeb ettepannud sõna see: ain. sest ehk selt, palj. neist ehk neilt.

Asesõnad on: Minna, ma; Sinna, sa; Temma ta; Se — Relativum hic; Seh — Demonstr. ille; Omma, hennes — Sui Possessivum; Sesinnane, Ninnane est Hic Demonstrativum; Sefamma is; Kes wer; ke, kumb, welcher, Interrog. et Relat.; münno, Sinno, Temma, hendes (suus), meije, meite, teije, teite, Issi, kekit, kenckit, üxkit, üchtekit, middakit.

Ajasõna alalt võiks järgmist nimetada: 2 pers. sg. lõpp on -t, 3. b, 3. pl. praes. -wat, praet. -it. Ajasõna „olema“ 3. p. pl. ommat; — tahan 3. p. pl. praes. Tachtwat (nagu praegu murretes. Saaremaal); 2. p. pl. Imperat. lõpp -ket, aga ka 3. p. pl. -ko ehk -kut: Sakhut (saagu); sõnast „olema“ olevat optativuse perfektum ja plusquamperfektum 1. per. ollexim (!)

Adverbidest kõneldakse lk. 41—52. Siin on suur hulk adverbisi üles loetud. Lõpu -ste kirjutamine on juba Goesekenil niisama vankuv kui praegu. Enamiste näib ta vokaali lõpult välja jätvat: awwarast, ochtrast, rickalist, ausast, auwusast, aggarast, ussinast, aga hehsti ja hehste (hästi), ehk koguni kolme moodu: kuriast, kuriasti, kuriaste, niisama hirmsast, -i, -e, kindlast, -i, -e jne.

Raamatu 2. osa on Saksa-Eesti sõnastik, mis lk. 84—496 täidab. Lk. 87—96 on sõnade nimekiri, mis Saksakeelest Eesti keelele on laenatud. Mitmed nendest on hiljem jälle keelest kadunud, näit. adler (kotkas), Almosi (armuand), Plömiken (lillikene) jne., suurem hulk on aga alal püsinud, näit. Ader (aader), altar, Ammet, Arst jne. Igatahes leidub selles nimestikus küllalt ka niisugusid, mida Goeseken ainult eksikombel Saksa keelest laenatud sõnadeks peab, ehk nad seda küll mitte ei ole, näit. Hambö (ambu), hein (Leedu keelest), nimmitama (nimetama, Eesti oma muinaspärandus), Sohla (sool, tundmata hallikast pärit) jne.

Kirjandusline ülevaade.

M. Martna. Külast. Mälestused ja tähelepanekud Eesti külaelu arenemisest pärast 60-ide aastaid. Tallinnas. Kirjastuse-Ühisus „Maa“. 144 lk. H. 80 kop.

Meie väärtusline ajaloo kirjandus on väga väikene. Saksa hallikate järele, sellega ka meie maa sakslaste seisukohast ja huvituste vallast on

seda ja teist ka Eesti keele ümber tehtud. Aga otse seda, mis eestlasele minevikus huvitav, võime vahest ainult W. Reimani töödest otsida. Eesti ajaloo materjaalidest on Eesti Kirjameeste Selts seda ja teist avaldanud. Eesotsas seisab siin Kreuzwald — Koidula kirjavahetus, siis mitmed kuukirjas Eesti kirjanduses ilmunud Eesti tegelaste kirjavahetused. Enam ehk vähem võiksid ka trüki ilmunud Eesti rahva vanad laulud ja jutud ajaloomaterjaalide hulka loetud saada. Kõik see käib aga otsekohe hariduse ajaloo valda. Olgugi nüüd hariduse ajalugu ühe rahva ajaloo tähtsam peatükk, olgugi haridus see õis, mis rahva tegevusele tema väärtuse annab, see mõõdupuu, millega ühe rahva olemas olemise õigust mõõdetakse, siis peab ometigi tunnistama, et ka puu, mille küljes see õis kasvab tähtis on. See puu on aga rahvas oma terves kogus, oma sügavamates kihtides. Seda mõõda, kui terve ja elujõuline see alus on, kujuneb ka rahva haridusline edu, selle väärtus ja kestvus.

Nendesse Eesti rahva põhja kihtidesse viivad meid nüüd M. Martna mälestused ja tähelepanekud 1860 ja 1870 aastate vahel tema kodukülalt Läänemaalt, kus kirjanik oma lapsepõlve aastad elas. Meie noorematele võib see elu, nagu ta Martna raamatus kirjeldatud, uskumata paista. Mõnigi noorem võib arvata, et kirjanik liialdab, liig musta prilli läbi selle aja peale vaatab. Nii hull ei võinud ometi tolleaegne elu olla, mõtleb mõni, kes praeguse aja võrdlemisi lahedates maa-oludes üles on kasvanud. Ja ometi oli tolleaegne elu niisugune, nagu hr. Martna seda kirjeldab, ja mitte ainult Läänemaal. Minu mälestused ulatavad sellesama aja sisse, on aga Saaremaalt pärit. Oleksin mina oma mälestused üles kirjutanud, nad oleksivad peaaegu tähtselt Martna mälestustega ühed olnud. Asjad, mille poolest vahet märgata, oleksivad õige juhuslist laadi olnud; nii umbes, et minu kodu külas juhtumisi juba vanast ajast talud lahus olivad ja neid enam lahutada ei tarvitsenud, olgugi et kõik ümberkaudsed külad koos olivad ja praegu alles selle küla kommunistuse all ägavad, mis iga edu ja paremale poole püüdmist võimatuks teeb ja millest Martna koduküla õnnelikul kombel juba 60-datel aastatel pääsis. Aga täna päevani on ka minu kodukülas, olgugi et talud ja põllud lahus on, seda küla kommunistust veel küllalt. Suured maa osad, igatahes mitu korda suuremad, kui terve küla põllud, on ühtlase küla karjamaa, millest kellegil mingit kasu ei ole ja mis õieti ilma tarvitamata seisab, sest et küla agaraste selle üle valvab, et keegi mõnda osa temast hariduse alla ei võtaks. Ma olen Martna raamatus sarnased enam vähem juhuslised vahed ära märkinud, ei leia neid aga palju. Minu kodukülas Saaremaal oli elu niisamasugune, kui Martna Läänemaa kohta kirjutab, ja juba see ise on tõendus, et Martna kirjeldus asja õigete on trehvanud. Paaris kohas leiame Martnal marksistliku teoretiseerimisi, raamatu tarkust, püüet tõsise elu nähtusi marksistlike vormulitesse painutada, kuid kirjaniku terve mõistus on enamiste neist vormulitest mõõda pääsenud, nõnda et nad väliste hilpudena ripen-

dama on jäänud ja tõsise elu kirjeldamise peale kuigi palju mõju ei ole avaldanud. Kuid ühes asjas vist siiski ja see on, kus ma Martna kirjeldust mitte erapooletuks ei saa pidada. See on sugueluline vahekord. Martna näikse arvamisest välja läinud olevat, et nii kehvades oludes, kui kirjelduse alused, kombeline, sugueluline puhtus kuigi kõrgel ei võinud seista: ühes ja sellesamas toas elasivad ja magasivad mitu paari abielurahvast, poisid, tüdrukud, kõik läbisegamini, läbisegamini käisid meeste- ja naisterahvad saunas jne. Seal ei võinud inimesed sugueluliselt puhtaks jääda. See on nüüd tühi marksistiline targutus. Ka minu kodukohas oli see nähtus, vähemalt segamine saunas-käimine, täitsa harilik asi, kuid väljaspool abielu tuli laste sünnitamisi nii harva ette, et iga sarnane juhtumine mitmeks aastaks tagantjärke kõnealnet andis. On ju ka täitsa arusaadav. Oleks rahvas oma sügavamates kihtides sellel ajal kombeliselt, sugueluliselt nii ükskõikne olnud, kui Martna arvab, siis ei oleks see rahvas milligi kombel meie praegust silmapaistvat edu luua suutnud. Rahvas, kes kombeliselt langenud, ei suuda milligi kombel enam kõrgemale tõusta, ta peab ilma paratamata hävinema. Meeste- ja naisterahvaste ühes toas segamine elamine, saunas segamine käimine oli küll vaesuse märk, mitte aga elukombete lõtvenemise märk; vähemalt pean ma seda kindlasti oma kodu ümbruse kohta tõendama. Alles kaua aega hiljemine, kui külla noored mehed suurtesse linnadesse tööle hakkasivad käima, tõivad nad sealt ühes rahaga ja uute riiete-moodudega ka suguelulise lõtvuse kaasa, mida vanema aja kehv, kuid karske külla elanik mitte ei tundnud.

Soovitari Martna raamatut igale ühele, kellel Eesti rahva mineviku kohta huvitust on.

J. Jõgewer.

Eesti keele uuenduse asjus.

(Vastuseks J. V. Veski).

„Eesti Kirjanduse“ minevas (7-ndas) numbris J. W. Weski poolt ilmunud kirjutusele, kus ta minu broshüüris avaldatud mõtetele ja väidetele vastu vaidleb, olgu siin omakordseks vastuvaidluseks järgmist öeldud:

Nimetades J. W. Weskit ennast alalhoidlikumaks keele arendamise ja õigekeelsuse asjus, otsustan küsimuste üldduse ja enamuse seisukohalt; enamjaos küsimustes on Weski alalhoidlikum kui mina, ainult mõnes üksikus asjas nõuab Weski uuendust, kuna mina praeguse kirjakeele uususes püsin.

Weski heidab mulle järjekindluse puudust põhjusemõtete läbiviimises ette: mina käivat kord ühe, kord teise põhjusemõtte järgi. Ma võtvat ilma järjekindluseta oma väite aluseks: 1. vanemad vormid, 2. murdelised vormid (lk. 3 ja 5. „Kas uuendada või mitte“), 3. isikliku hääksarvamise (lk. 5), 4. kirjakeele uususe (lk. 10 ja 13), 5. suursugususe (lk. 8), 6. peenuse ja elegantsi (lk. 11 ja 16), 7. Soome keele (lk. 7, 24, 25), 8. kompromissi Eesti keele uususe ja Soome keele eeskju vahel (lk. 9 ja 9), 9. omapärasuse (lk. 15), 10. vanema keele (lk. 7, 16), 11.

keele loomulikud võimalused. Kuid otstarbekohasuse põhjusemõtet, mis üks tähtsamatest, ei võtvat ma sugugi arvesse.

Et nii mitmete vaatekohtade järele käin, selles ei näe ma midagi hukkamõistetavat, sest et õigekeelsuse korralduses võimatu on ühe põhjusemõtte järgi käia; seda ei saaks ka Weski mitte teha, sest see tooks keele arenemises liig suure ühekülguse kaasa. Päälegi on keele elus raske, peaaegu võimatu matemaatiliselt täpikäälseid seadusi üles seada, nagu see eksaktteadustes võimalik. Iga seaduse raamides on ikkagi igapähe isikliku maitse kalduvustel ja soovidel ruumi. Juba oma keelearenduse tegevuse algul oleme üleüldiste juhtnööride ja põhjusemõtete poolest püüdnud selgusele jõuda ja oleme („Postimehes“ ja „Päevalehes“ a. 1912) kolm põhjusemõtet üles seadnud, mille järgi meie õigekeelsuse korralduses ja keele uuendamises tuleks käia: otstarbekohasus, omapärasus ja ilu. Samu põhjusemõtteid esitasime ja selgitasime üksikasjalikumalt kõnes, mille pidasime Eesti Kirj. Seltsi kõnekoosolekul Tallinnas ja Riias. Need 11 „põhjusemõtet“, mille järgi ma järjekindlusest käivat, sisalduvad minu poolt üles seatud kolmes üleüldises põhjusemõttes, mis ka J. W. Weski näib omaks võtvat (v. Eesti Kirj. nr. 7, Weski kirjutuse „Eesti keele praegune arenemisejärg“ lõpul lk. 176):

o m a p ä r a s u s = 1. vanemad vormid, 2. murdelised vormid, 9. omapärasus, 10. vanem keel; 3. isiklik hääksarvamine (see käib nominatiiviste liitumiste kohta, mille tarvitusele võtmine pääsasjalikult omapärasuse mõttes soovitav,

o t s t a r b e k o h a s u s = 4. Kirjakeele uusus, 11. keele loomulikud võimalused, 12. Soome keele sõnad (sest et nad keelt rikastavad), i l u = 5. suursugusus, 6. peenus ja elegants, osalt ka 6. Soome keel.

Seega on J. W. Weski väide ekslik, nagu ei võtaks me otstarbekohasust sugugi arvesse. Ja mõne üksiku sõna pärast (tarve, olu, sarnane) ei või mulle ometi tervet süsteemi korda järeldada.

Nimetatud kõnes põhjusemõtetest tähendasime ka, et mis põhjusemõttele neist kolmest igal eri juhtumisel eesõigus anda, sagedasti oleneb keelemehe maitsest ja arusaamisest. Sest uue kirjakeele loomine ei ole mitte mõne matemaatilise ülesande lahendamine, vaid teataval määral kunsti töö, mille moodustamine maitset ja ilutunnet nõuab. Muidugi on palju juhtumisi, kus kõik põhjusemõtted ja vaatepunktid nagu ühel meelel mingi vormi paratamata ja kõrvalekaldumata paremaks ja soovitavamaks tunnistavad (nagu näit. i-lised paljused, käändelised rektsioonid järelsõnaliste asemel, lühemad vormid võõrakeelsist sõnust, näit, -ism, tüüp, tehnika jne.). — Seekord on Weski see, kes meile omavoliliselt vaateid „külge luuletab“. Ta väidab, et Soome keele sarnasus Eesti keelega neid, kes Soome keelt oskavad, hõlpsasti viib eksikarvamisele, nagu oleks kõik nende kahe keele vahel sarnane ja nagu tarvitseks meil lihtsalt Soome keelest kui rikkamast allikast otseteed kõike ammutada. Julgeme arvata, et meil vahest ikka natuke eeldusi on teadlikud olla sellest, mis Soome ja Eesti keelel üksteisega sarnast ja mis lahkuminevat. Mida soovitame Soome keelest laenata, on ikka see, mida

Eesti keele iselaadile (foneetikale, sõnastikule, lauseehitusele) kohaseks, vähemalt võimalikuks, alati aga kasulikumaks peame. Meie ei ole kunagi ega kuski väitnud, et murde sõnavarade kasutamist kirjakeele hääks peaks Soome keelest tehtavate laenude kulul hooletusse jätma. See on iseendast mõistetav, et murde sõnadest tuleks kõik tarvitusele võtta, mis kuidagi kõlvuline ja kasulik. Kuid ühes sellega võib meie arvates a priori väita, et ka kõik murdelised sõnad kirjakeele vastu võetuina Soome laenusid „tarbetumaks ei tee. Keeles ei või iialgi olla küllalt sõnu. Päälegi on Soome keelest saadav sõnade kontingent teatavas mõttes väärtuslikum, sest et nad kõrgemaid ja kultuuralisemaid aimeid kannavad. Ja üleüldse tundub meie meelest see Soome keele kartus ja Soome keele mõjuga koolitamine kui mingi ebaukslik hirm, sest tõepoolest on Soomest tehtavate laenude koguarv, kuigi see sadadeni tõuseks, ikkagi võrdlemisi ainult väike tilgake Eesti oma sõnade meres ja seega võimatu Eesti keele omapärasust muutma või rikkuma. Seepärast arvame, et etteheide Soome keele üleliigsest ja kahjulikust mõjust põhjeneb valesti arusaamises, kui mitte valesti aru saada tahtmises.

Nimesõnade ühteliitmise küsimust ma siin ei puuduta, sest et selle üle mult „Eesti Kirjanduse“ järgmise numbriga pikem kirjutus hakkab ilmuma.

Lõpuks tähendan veel selle pääle, et ilu põhjusmõtte sugugi nii isiklik ja vankuv ei olegi ja maitsed sugugi nii väga lahku ei lähegi, nagu seda tahetakse arvata. On väga palju asju, mille ilu või inetuse kohta suur enamus on ühel arvamisel. Nii ka keele asjus. Vaja ainult, et sääl püütaks teatavaid keelelisi nähtusi teravamini ilu seisukohalt tähele panna ja hinnata.

Joh. Aavik.

Vastuseks hr. Jõgeveri kolmele küsimusele. 1)

Oma arvustuse lõpul minu raamatu üle „Kas uuendada või mitte“ („Eesti Kirjandus“ nr. 5 ja 6, lk. 159) jääb J. Jõgever minult põhjendusi ootama järgmise kolme küsimuse kohta. Katsun neid siin lühidalt anda.

Esimene küsimus hr. Jõgeverilt on: „Kas on tungivalt tarvis „kogu haritlaste ja osa rahva“ keelt kunstlikult ümber tegema hakata? Mis kasu on meil sellest ja kas see tasub vaeva ära?“

Vastame kõigele sellele jaatavalt: Keele kunstlikult ümber tegemine on meil tarviline, et teda paranda.

Kõik arenemine püüab alati paremuse ja suurema täiuse poole. Ja nii see peab ka keeles olema. Loomulikus keeles aga, see on niisuguses, mis aasta tuhandete jooksul on mingi rahvas iseteadmata loonud,

1) Selles J. Aaviku kirjas on J. Jõgeweri lausetena jutumärkide vahel kaks pikemat tsitaati toodud, mida toimetus Jõgeweri kirjutustest mitte ei leia ja mida Jõgewer omaks ei tunnista. Palume kaastõelisi tsitaatisid tuues edespäi igakord hallikat ligemalt ära nimetada, et võimalik oleks võrrelda.

„E. K.“ toimetus.

ei ole mitte kõik täieline ja otstarbekohane; sääl leidub peenuste ja väärtuste kõrval ka kõiksugu puudusi, ebatäpilisusi, millest meid võrdlus teiste keeltega teadlikuks teeb. Neid puudusi on seda enam, mida viletsamis oludes keel on saanud areneda. Eesti keel on aastasadu viletsais oludes pidanud kiratsema. Ei miski ime, kui ta neis õige armetumaks on kujunenud. Et ta tõepoolest armetu ja vilets on, see paistab selgesti välja, kui teda teiste keeltega võrrelda: Soome ja isegi Läti keel on temast sõnade rohkuse kui ka kõlavuse poolest ees. Mõned Eesti sõnadest ja ütlemissüüisidest on naeruväärt naiivsed ja veider-kohmakad. Mis iseäranis kõlasse puutub, siis ei tunne ma keelt kuivemat ja konarikumat kui meie oma — tõsine ja võltsimata peegel ta iseloomust.

Viimasel ajal aga on meie rahvas lahedamate olude tõttu kultuuras tublisti edasi jõudnud; rahva seast on koguni haritlaste kiht kujunenud, kelle vaimulaad peenem ja haritum. Üleüldise kultuurilise tasapinna ja suurema jõukuse tõttu maheneb ja peeneneb kogu rahva hingelaad ja maitse. Kui meie rahvas rahvusena ikka edasi kestab, siis ei vasta praegune keel varsti enam rahva maitse ja iseloomu nõuetele. Et ta enam ei vasta, seda näitab just tung teda paranda, olgugi et see esialgu ainult üksikuis ilmub (aga kõik ilmub ju esialgu ainult üksikuis). Et see parandamine osalt kunstlikult peab sündima, on paratamata. „Loomulik“ keelearenemine läheb liig pikkamisi, meil aga ei ole aega oodata. Rahva muu kultuura kirele arenemisele peab ka kiirem keele arenemine vastama. Ja õiguse poolest see, mida nimetame kunstlikuks keele ümbertegemiseks, ei lähe „loomulikust“ arenemisest muu poolest lahku, kui et viimane pikkamisi ja vähem teadlikult sünnib, esimene ruttu ja teadlikult. Mingit olulist vahet ei ole. Sest keel muutub ja teiseneb ju ikka, vahetpidamata. Milleks enne oleks aastasadu kulunud, sünnib nüüd mõne aastakümne jooksul.

Selles mõttes on keele „kunstlikult ümbertegemine“, parandamine ja täiendamine tõesti tarviline, koguni tungivalt tarviline. Muidugi võib ju ka praeguse viletsa, puuduliku ja inetuma keelega kuidagi läbi saada; elukardetav see ei ole, tükki see küljest ikka ei võta. Nagu on inimesi, kes halbade elutingimistega loiesti lepivad ja kuidagi viisi, „kicu-vidu“ (nagu Saaremaal öeldakse), ikka ära elavad, nii võib ka rahvaid leiduda, kes oma keelega tahavad läbi ajada sel puudulikul kujul, nagu nad ta oma harimata esiisadelt pärinud. Seesugune rahvas aga oleks väga kahetsemise väärt ja jõuetu. Meie arvamine on, et kui peaks praeguse näruse ja inetumakõlalise keele juure jääma, siis küll ei maksaks Eesti rahval rahvusena enam edasi eladagi. Ma ei leia küllalt teravaid ja põlglikka sõnu praeguse „ametliku“ Eesti keele viletsuste karakteriseerimiseks.

Kuid kõik see ei liiguta ega pane uskuma hr. Jõgeveri! Tal on üks kõikvõiv vastuväide käepärast; ta ütleb, „Kõik see, mis teie Eesti keeles leiate puuduliku ja inetuma olevat, on ainult teie isiklik tunne, sell ei ole ühtegi üleüldist ega objektiivist maksvust. Minu meelest on

praegune Eesti keel hää küllalt ja ta kõlal ei ole viga midagi. Ja te ei saa oma isiklikku tunnet ometi kellelegi kaela sundida.“

Ometi ei ole minu subjektiivne, isiklik tunne mitte nii ilma objektiivse aluseta ja kõigi kohta maksvate põhjendusteta. Ruumi puudusel on siin võimatu kõigi üksikute uuenduse ja paranduse ettepanekute kohta neid esile tuua. Olgu seepärast ainult kahe küsimuse juures peatatud. Võtame kõige päält sõnajärjestus, mille uuenduse vastu hr. Jõgever iseäranis sõdib. Et meie praeguses kirjakeeles valitsev sõnajärjestus mitte rahvakeelne pole, vaid Saksa keele mõjul tekkinud, seda ei taha ega saa ka vist hr. Jõgevergi salata, sest seda tõendavad järgmist kaks asjaolu:

1. Meie vanema kirjakeele sõnajärjestus on teine; see ei ole mitte nii saksakeelne, vaid enam Soome keele omale lähedal. Et selles veenduda (убѣдиться), seks tarvitseb ainult piibli tõlget lugeda, milles teatavasti püüti võimalikult rahvakeele järgi käia, mida siis ainsaks mõõduandvaks keeleks peeti.

2. Vahe kirjutatud keele ja rahva kõnekeele vahel.

Kuulake talupoegade jutujamisi, ja mitte üksi talupoegade, vaid ka haritlastegi omi, ja te märkate vahet. Te märkate, et selles on palju seesugust, mida me soovitame:

Jõgever kohe hüüdma: „Mis vanemas kirjakeeles on, ei ole mitte tähtis. Ja mis praeguse kirjakeele sõnajärjestusesse puutub, siis ei usu ma, et see kirjakeele omast lahku läheb. Andke mulle konkreete tõendusi!“ Siin, et teda uskuma panna, ei jääks esialgu muud teha kui üheskoos mitme vanema külamehe või -naise jutule minna ja nende sõnajärjestust tähele panna („vanemad mehed“ sellepärast, et nooremate keel võib juba kirjakeele mõjust läbi tunginud olla; „mitme“ sellepärast, et üks usaldatav ei ole). Selle asemel võiks talle ka fonograafilisi ülesvõtteid pakkuda, mille ehtsus ja tõekohasus oleksid nootariuse poolt kinnitatud. Kui seda nõutakse, siis võib seda ka teha. Arvata on, et veel lähemas tulevikus need ainelised tõendused muretsetakse.

Täitsa eri küsimus on praeguse ja uuendatud sõnajärjestuse võrdeline väärtus. See on palju tähtsam kui ta rahvapärasuse küsimus. Kumb sõnajärjestus on parem, soovitamam, kas praegune või uuendatud? Selles asjas ei tarvitse mul õnneks end seletustega asjata vaevata. Selle kohta on juba üleilmne otsus tehtud, ja mulle ei jää muud teha kui selle pääle tähendada. Üleüldine, rahvusvaheline arvamine leiab, et Saksa (—Eesti) sõnajärjestus oma lõppu asetatavate verbidega raskepärane on ja pikemad, keerulisemad laused kohmakaks, raskesti ülevaatlikuks teeb ja mingi pedantlik-kantseleiliku maigu annab kogu stiilile, kuna neis keeliskombid ja üleüldse sõnad enam oma loomulikul, loogilisel kohal, laused palju ladusamalt ja ilusamalt tunduvad.

Harjumattuse tõttu aga tundub meile see loomulikumaks tehtud sõnajärjestus esialgu võõrastavalt ja võikalt. Saksapärase ja uuendatud sõnajärjestuse võrdelisest esteetilisest väärtusest olen näitusi annud sõna-

järjestust käsitlevas kirjutuses „Kõige suurem germanismus Eesti keeles“ (Eesti Kirj. a. 1912. nr.), ja kui sääl antud näitused Jõgewerile veenavad (убѣдительно) ei ole, siis oleks ka asjata neid siingi korrata.

Mitmeid uuendus-ettepanekuid motiveerib meie arvates tarvilisus keele kõlavust paranda — ka tarviline ja kasulik asi, sest keele ülesanne on mitte üksi lihtsaks, proosaliseks mõtteavalduse vahendiks olla, vaid ka kunstitööde, luuleteoste loomise riistaks, kus iludusel suur tähtsus.

Üks esteetika üleüldistest põhjusemõtetest ja aksiomidest on see, et sama efekti liig sagede esinemine ühetoonilisust ja igavust tekitab ja üleüldse vastumeelselt mõjub. Selle vastu ei tohiks vist keegi vaielda. Samal esteetika põhjusemõttel on ka foneetikas oma maksvus: mingi (olguigi ka iseenesest erapooletuma või koguni ilusa) hääliku või häälikurühma liig sagedane ja tihe kordumine avaldab pünlikkude, vastumeelset mõju, tundub inetusena, seda enam kui see häälik ka iseenesest kõlav ei ole. See hädaoht on Eesti keeles olemas. Selles süüdi on häälikud s ja d(t), millest Eesti keel inetumalt kubiseb. Need — d(t) iseäranis — teevad Eesti keele kuivaks ja puiseks, karedaks ja konarikuks. Jõgewer ei usu seda meile, vaid ütleb jällegi, et see on ainult isiklik, subjektiivne tunne. Siin võime aga selle tõenduseks kindlaid fakte esile tuua. See on häälikute esinemise statistika, mille otsused, matemaatiliseltsel ümberlõkkamata on. See õpetab meile, 1. et d(t)¹) on kõige sagedam umbhäälik, ja 2. et vaevast ühes euroopalises keeles ükski umbhäälik nii suures protsendis esineb. Tõepoolest, nende esialgiste uurimiste järgi mis olen teinud, leidub t-häälikut umbes 80% kõigist häälikuist, d häälikut ligi 50% antud tekstis (ühes rohkem, teises vähem). See on kokku 130% Saksa keeles on t umbes 50%, d umbes 5,8; Wene keeles t 70%, d — 30; Läti keeles t — 6,50%, d — 3,70%. Isegi Soome keeles ei ole t(t), kokku mitte üle 100%²).

See d(t) teeb keele kuivaks ja karedaks; i-lised paljudes vähendaksid d(t)-de arvu teataval määral ja tõstaksid sellega keele kõlavust ja ilu. Ja mida ei annaks inimesed, et ilusamaks saada! Nii ka keelega: kui teda mingi uuendusega saame ilusamaks teha, siis on see vaev, mida selle uuenduse läbiviimine (äraõppimine ja sellega harjumine) nõuab, sellega rikkalikult tasutud. Et i-lised vormid ühtlasi ka lühemad on, siis on nad ka otstarbekohasuse mõttes paremad, sest et vähema aja ning energia kulutusega sama ära ütlevad, ja see on jällegi üks vaevastu rohkemaks.

1) Loeme d ja t üheks häälikuks, sest Eesti d ei ole muud kui nobe t, kuna ta muus keelis t-st oma häälekõlasusega erineb.

2) See statistika on 1000 häälikulise teksti määrest tehtud ja võib seepärast olla, et seks tarvitatud suurem määr (näit. 10000 häälikut) veidi madalamad või kõrgemad protsentarvud annaks, kuid arvesse võetavast lahku minevusi arvatavast ei saada.

Ja nii on iga uuendusega lugu. Need pannakse ette ikka sellepärast, et keel nende läbi midagi võidab ja paremaks saab. Hästi läbi mõeldud ja järele - kaalutud uuendus ei või seega muud olla kui kasulik. Uuenduste läbi ei või keel muuks kui ainult ilusamaks saada. Uuenduste vastu olla, see on keele ilusamaks tegemise vastu olla. Pääle selle saab keel uuenduste läbi lühemaks; uuendatud keelega trükitud tekst tarvitab vähem tähti ja vähem ruumi, on seega odavam. Olen välja rehkendanud, et kui kavatsatud v o i m a l i k u d keeleuuendused läbi viia, siis kogu meie aastase kirjanduse ja ajakirjanduse äratrükkimine tuleb madalalt arvatud 3000 rbl. o d a v a m. Selle summaga, mis nüüd vana keele pärast asjata välja antakse, võiks toreda kirjaniku üleval pidada (meie olude kohta) või hulga häid raamatuid välja anda, mis nüüd raha puudusel väljaandmata jäävad. Kirjanduse kasvamisega suureneb ka see summa. Kolm korda suurema kirjanduse juures oleks see juba ligi 10,000 rubla, mis võiks säästa (ersparen, сберечь).

Järelkult vastuvaidlemata tõeasi: keele uuendus tasub oma vaeva ära.

2. „Kui „kogu haritlaste ja osa rahva“ keel tõesti peab kunstlikult ümber tehtud saama, kas on siis hra Aaviku ettepanekud just need, mis tänise keele asemele peavad tulema? Kas ei ole ka muid võimalusi olemas?“ küsib Jõgewer. — Näidake meile neid paremaid võimalusi. Oleme kohe esimene neid vastu võtma.

3. „Kus maakonnas ja kihelkonnas see teine osa rahvast elab, kes „pimedast tundest“ on vabanenud ja hr. Aaviku soovitatavat uut keelt kõneleb?“ — See narriv küsimus ja üleüldse Jõgeweri tsiteeritud sõnad „osa rahvast“, „teine osa rahvast“ on oma põhjuse saanud ühe minu ütelse valesti arusaamisest. Minu broshüüris („Kas uuendada või mitte“) on küll lause „ja kogu meie haritlased ning o s a l t rahvas ise.“ Sõna „osalt“ tähendab siin „mitte nii täielikult“, „vähemal määral“. Miks Jõgewer sellest „osa“ teeb, on mulle arusaamata.

Lõpuks küsin Jõgewerilt, mil põhjusel ta minu vaateid „üksikuteks arvamisteks“ peab. Kas on ta selles nii kindel? Tean põhjusid, kes mitmete keeleuuenduste kohta minuga ühel arvamisel on. Mõned lähevad üksikuis asjus, näit. sõnajärjestuse reformis koguni veel kaugemale kui mina. Järelkult ei ole ma oma arvamistega sugugi nii üksi. Kui ajalehed ja kirjanikkude suur enamus praegu veel endist viisi edasi kirjutavad, siis ei ole sugugi öeldud, et ka tulevikus nii saab olema, sest nende arv, kes uuenduste vajadusest aru saavad, suureneb ühte lugu. Keeleuuenduse tuleviku pärast ei ole vähematki põhjust pessimistlik olla.

Joh. Aavik.

Järelmärkus: Hr. Jõgeweri arvustusele minu raamatu üle „Eesti rahvusliku suurteose keel“ (Keelelise uuenduse kirjastik nr. 1) vastan „Keelelise Kuukirja“ esimeses numbris J. A.